

For citation / Atıf için:

KAYA, G. (2023). Kastamonu’da Bir Kendir Şirketi Kurma Girişimi: Kastamonu Kendir İstihalat ve İhracat Şirketi (1918). *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD 1(2)*, 195-206.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10283307>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Kastamonu’da bir kendir şirketi kurma girişimi: Kastamonu Kendir İstihalat ve İhracat Şirketi (1918)

Gülşah KAYA

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Kastamonu, Türkiye

E-mail: gulsahkaya2016@outlook.com.tr ORCID: 0000-0003-1561-8156

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Review Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

22/09/2023

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

22/11/2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

27/11/2023

Etik Beyan

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmasının etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı:

Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100).

Çıkar çatışması

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Teşekkür / Katkı Beyannamesi

Bu çalışmaya yazar dışında katkı sağlayan olmamıştır.

Kastamonu'da bir kendir şirketi kurma girişimi: Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi (1918)

Öz

Kendir bitkisi en eski hammadde kaynakları arasında yer almaktadır. Kendir: Tıp, gemicilik ve donanma alanlarında oldukça önemli bir üründür. Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla kendirin çiçeklerinden ilaçlar yapılmıştır. Ayrıca kendirden yapılan halatlar çok sağlam oldukları için gerek Romalılar gerekse Osmanlılar gemilerinde kendirden yapılan yelken, ip, halat ve organları kullanmışlardır. Halat yapımında hiçbir bitkinin lifi kendir kadar sağlam değildir. Diğer taraftan kendir aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti kendir üretimine oldukça önem vermiştir. Hatta XIX. yüzyılda İstanbul ve İzmir Limanlarından dışarıya, az miktarlarda da olsa, ihtiyaç fazlası kendir ve tohumu ihraç edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde kendir yetiştirilen bölgelerden birisi de Kastamonu ve çevresidir. Kastamonu'da kendirin ıslahı ve üretiminin artırılabilmesi amacıyla 1918'de Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi nâmiyle bir şirket kurma girişiminde bulunulmuştur. Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi, Osmanlı Devleti'nde kendir ile ilgili kurulması planlanan ilk şirket olması bakımından önem arz etmektedir. Kastamonu kendiri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde böyle bir girişimden hiç bahsedilmediği tespit edilmiş ve bu konudaki eksikliği kapatmak amacıyla bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür. Dönemin basını ve kaynakları incelendiğinde ise bu şirketle ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle bu şirketin faaliyete geçip geçmediği konusunda fazla malumat yoktur. Osmanlı Arşivi'nde Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi başlığı altında bir nizamname bulunmaktadır. Bu da bize 1918 yılında Kastamonu'da böyle bir şirketin kurulması için bir girişimde bulunulduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Kastamonu, Kendir, Kenevir, İstihsalat, İhracat.

Attempt to establish a hemp company in Kastamonu: Kastamonu Hemp Production and Export Company (1918)

Abstract

The hemp plant is among the oldest sources of raw materials. Hemp: It is a very important product in the fields of medicine, shipping and navy. Medicines were made from hemp flowers to treat certain diseases. In addition, since the ropes made of hemp are very strong, both the Romans and the Ottomans used sails, ropes, ropes and ropes made of hemp on their ships. No plant fiber is as strong as hemp in rope making. On the other hand, hemp is also among the export products of the Ottoman Empire. For this reason, the Ottoman Empire gave great importance to hemp production. Even in the XIX. In the 19th century, surplus hemp and seeds were exported from the ports of Istanbul and Izmir, albeit in small quantities. One of the regions where hemp was grown in the Ottoman Empire is Kastamonu and its surroundings. In order to improve the improvement and production of hemp in Kastamonu, an attempt was made to establish a company named Kastamonu Hemp Production and Export Company in 1918. Kastamonu Hemp Production and Export Company is important in that it is the first company planned to be established in the Ottoman Empire related to hemp. When the studies on Kastamonu hemp were examined, it was determined that such an initiative was never mentioned, and it was deemed appropriate to carry out this study in order to close the gap in this subject. When the press and sources of the period were examined, no information was found about this company. Therefore, there is not much information about whether this company is operational or not. But in the Ottoman Archives, there is a regulation under the title of Kastamonu Hemp Production and Export Company. This shows us that an attempt was made to establish such a company in Kastamonu in 1918.

Keywords: Kastamonu, Hemp, Production, Export.

GİRİŞ

Sümerlerden beri yazılı belgelerde bulunan ve Tanrılar tarafından dünyaya gönderildiği söylenen dört kutsal tohum vardır. Bunlar; buğday, arpa, keten ve kendirdir (Altıntaş, 2018-2019). Lif ve tohumları için yetiştirilen kendir ve kenevir, gerçekte aynı bitkilerdir. Bitki Anadolu coğrafyasında “kendir” nâmıyla anılırken, Sibiryâ’da Türkler arasında “yitin” olarak adlandırılmıştır. Esrarın hammaddesi olan kendire Arap-Fars ve Osmanlı-Türk kültüründe ise “haşış” denilmiştir (Ulaş, 2009). Kendir tohumları ise Türkiye’de yaygın olarak “Çedene” adıyla anılmaktadır. Kendirin yaprağına ise “gonca” ismi verilmiştir. Narkotik anlamda ise kendir “Hint Keneviri, Marihuana (Marijuana)” olarak bilinmektedir (Taşlıgil & Şahin, 2019; Arslan, 2018).

Bitkinin anayurdu Asya’dır, hatta bazı kaynaklarda doğrudan doğruya Çin’in Yunnan Eyaleti’ne işaret edilmektedir. Bazı araştırmacılar ise kendirin anavatanının Sibiryâ-Çin-Himalayalar arasında kalan bölge ile Hazar Denizi’nin kuzey kesimi olduğu görüşündedirler (Akpınar & Nizamoğlu, 2019; Ceylan, 2021).

Kendir tıp alanında oldukça önemli bir yere sahiptir. Uygur Türkleri kendirin çiçeklerinden yaptıkları ilaçları bazı hastalıkların tedavisinde kullanmışlardır (Arslan, 2018-2019). Zamanla kendirin elyafından da faydalanılmaya başlanmıştır (Öğütçü, 1934). Bizanslılar denizcilikte kendirden imal edilen malzemeleri kullanmışlar ve Avrupa’nın bu bitki ile tanışmasına vasıta olmuşlardır (Ceylan, 2021). XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlılar kendiri daha çok liflerinden istifade etmek için yetiştirmişlerdir. Halk arasında ise yorgan, çadır bezi, giysi yapımında kullanılmıştır (Ceylan, 2021). Osmanlı Devleti de klasik dönemden itibaren donanmasının ip, urgan, halat gibi malzeme ihtiyacını kendir kullanarak karşılamıştır. Bu sebeple Tersane-i Amire’de kendir önemli bir hammadde haline gelmiş ve bu bitkinin üretilmesine ve temin edilmesine ayrıca bir önem verilmiş (Akpınar & Nizamoğlu, 2019), donanma için ihtiyaç duyulan ip, halat, urgan ise başta Kastamonu, İzmir/Tire olmak üzere, Aydın, Trabzon, Canik ve Ordu’dan karşılanmıştır (Pullukçuoğlu Yapucu, 2018). 1832 yılında, Osmanlı donanmasında kullanılmak üzere İstanbul’a sevk edilen kendirin takip edilebilmesi amacıyla Kastamonu’da Kendir Eminliği bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988).

XIX. yüzyılın başlarında Aydın bölgesinden İstanbul’a Tersane-i Âmire’de sarf edilmesi için gönderilen kendirde sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü zaman zaman bazı tüccarlar mahsullerinden daha fazla kâr edebilmek maksadıyla kendirlerini Tersane-i Âmire’ye göndermek yerine yabancı tüccara satmışlardır. Bu durum devlet tarafından hoş karşılanmamış ve yabancı tüccarlara kendir satanların cezalandırılacağı İzmir ileri gelenlerine ve tüccarlara bildirilmiştir (Akpınar & Nizamoğlu, 2019). Yabancı tüccarlara satılan kendirler yurt dışına da ihraç edilebilmekteydi. Örneğin, 1859 yılında İzmir Limanı’ndan ABD’ye iki parti halinde kendir tohumu ihraç edilmiştir (National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:22). 17 Aralık 1859 tarihinde yine İzmir Limanı’ndan ABD’ye 48.120 dolar değerinde ihracat yapılmıştır. İhraç edilen ürünler arasında kendir tohumu da bulunmaktadır (National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:3). İzmir Limanı’ndan ABD’ye 6 Mart 1860 tarihinde gerçekleştirilen sevkiyatta 37.890 dolar değerinde yün, sarı meyve ve kendir tohumu ihraç edilmiştir

(National Archives, United States Consulate of Smyrna, No: 7). Yine 1864 yılında İzmir Limanı’ndan ABD’ye ihraç edilen ürünler arasında kendir tohumu ve kendir de yer almaktadır (National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:14).

Sanayi Devrimi neticesinde dünya genelinde sanayileşmenin hızla artmasıyla birlikte, kendir yerini pamuğa bırakmıştır. Keten, yün ve kenevir gibi dokumalar arasında pamuğun ayrı bir ehemmiyeti oluşmuştur. Ayrıca yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin almasıyla gemicilikte de kendirin önemi azalmaya başlamıştır (Servet-i Fünun, Sayı:768, Cilt:30).

Kastamonu Kendirinin Ulusal ve Uluslararası Ölçekteki Önemi

Kastamonu ve bölgesinin başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, siyez, fiğ, mısır, keten ve kendirdir (Salnâme-i Kastamonu, H. 1299). Toprakları elverişli ve su kaynakları bol olduğu için kendir Kastamonu ve çevresinde oldukça fazla yetiştirilmiştir (Kastamonu Kendiri, 1935). Candaroğulları Beyliği döneminde Kastamonu ve çevresinde kendir üretiminin oldukça arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim bahse konu dönemde bu bölgede 500 dolayında urgan işleyen tezgâhın olduğu ve bu tezgâhlarda 1.200.000 kg kendirin işlendiği bilinmektedir (Eski, 2016). 1715 senesinde Kastamonu kadısından, Donanma-i Hümâyûn için lazım olan 6.000 kantar tel kendirin karadan acil bir şekilde İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. 1 kantarın yaklaşık olarak 56,443 kilograma denk geldiği düşünülürse, Kastamonu’dan 338.658 kilogram tel kendir istenildiği görülecektir (Kankal, 2004).

Kendir, urgan ve tiftik Kastamonu’nun başlıca ihracat ürünleridir. Vilayetin birçok yerinde pamuk ve ketenden imâl edilen mensucat ürünleri, yakın çevrelerde kullanıldıktan başka az miktarlarda da ihraç edilmiştir (Cunbur, 1988). Örneğin, 1860 yılında İzmir’den ABD’ye ihraç edilen ürünler arasında kendir tohumu da yer almaktadır (National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:3). 30 Eylül 1866 tarihinde İstanbul Limanı’ndan ABD’ye 414 dolar değerinde kendir tohumu ihraç edilmiştir (National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No: 54). 1 Ocak-31 Mart 1862 arası dönemde İstanbul’dan ABD’ye ihraç edilen ürünler arasında kendir de bulunmaktadır (National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No: 8). Kendir ihracatının İzmir Limanı gibi İstanbul Limanı’ndan da yapılmakta olduğu görülmektedir. İstanbul’dan ihraç edilen kendirin Kastamonu kendiri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu dönemde İstanbul’a en yakın kendir üretim merkezi Kastamonu’dur.

Kastamonu’nun merkez köyleri ile Taşköprü ve Daday kazaları en fazla kendir yetiştirilen yerler arasındadır. Taşköprü kazasında kendirden yapılan kaliteli urgan, bölgenin önemli ticaret ürünleri arasındadır (Salnâme-i Vilayet-i Kastamonu, H. 1299). Kendir ayrıca İnebolu ve yakınlarında da yetiştirilmiş, bunlar işlenerek halat ve ip haline getirilmiş, ülke genelinde kullanılmıştır (National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No:151). Kastamonu bölgesinde özellikle urgan dokumacılığı başlıca geçim kaynağıdır. Kastamonu merkezdeki hanlar zamanla urgancılığın merkezi hâline gelmiştir. Esnaf ve zanaatkâr gruplarının fonksiyonlarına göre dağılımında “urgancı” mesleğinin hizmet üretimi grubunda yer aldığı görülmektedir (Maden, 1988). Kastamonu urganına hile karışmaması için Ticaret Odası gerekli önlemleri almıştır (Eski, 2016). Örneğin, 1911

yılında Kastamonu Vali vekili tarafından Dâhiliye Nezareti'ne hileli urgan imâl edenler hakkında yapılması gereken muameleye dair bir yazı yazılmıştır. Belgede ilk önce Kastamonu'nun yegâne ticaret ve ihracat ürününün urgan ve kendir olduğundan bahisle gerek Osmanlı Devleti'nde gerek Avrupa piyasasında fazlaca kıymetli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kastamonu'da Rum bir tüccarın, Avrupa'dan getirttiği bir çeşit ot ile Kastamonu kendirini karıştırarak urgan imal ettirmeye, yani urganın içindeki elyafın bu ottan, üst kısmına gelen kısmının da Kastamonu kendirinden büktürülüp hileli ürün çıkarmaya kalkıştığından bahsedilmiştir. Bu durumun gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı'da Kastamonu urganlarının sahip olduğu itibarı zedeleyeceği ve Kastamonu ticaretine zarar verebileceği bildirilmiştir. Kastamonu kendirine de karıştırılan hilenin ileride meydana getireceği sorunların göz önünde bulundurulması gerektiği ve Kastamonu ahalisinin bu hileli urganlar hakkında hükümete müracaat ettikleri bilinmektedir. Memleketin ticaretini, ihracatını temelden sarsan bu tür durumların yasaklanması gerektiğinden bahisle bu otlar ile karıştırılarak yapılan urgan imalatının önüne geçilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye İdare Evrakı, 108/1).

Yine 1911 yılında, Ticaret ve Nâfia Nâzırı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne Kastamonu'da imal edilen urganlara Amerika'nın Marsilya Adası'ndan getirilen otların karıştırılmaması ve bu urgan hakkında alınması gerekli olan tedbirlere dair bir yazı yazılmıştır. Belgede Amerika'nın Marsilya Adası'ndan getirilen bir tür ot ile karıştırılarak imal edilen urganların hileli olduğuna değinilmiştir. Bu durumun Kastamonu kendiriyle imal edilen urganı gelecekte zarara uğratacağı düşünülerek, bunun önüne geçebilmek için bu otun Kastamonu kendiriyle karıştırılmadan imal edilmesi istenilmiştir (BOA, Dâhiliye İdare Evrakı, 108/1).

1894 yılında Kastamonu'da kendirin ıslahı için Ziraat Bankası'ndan alınan meblağın başka bir iş için kullanılması yasaklanmıştır (BOA, Bâbîâli Evrak Odası, 257/19213). 1900 senesinde ise Maliye Hukuk Müşaviri Muavini Hüsnü Bey, kendirden halat ve çuval üretmek için Kastamonu'da bir fabrika tesisi imtiyazı istemiştir. Bu durum olumlu karşılanmış ve fabrikanın tesisi için Hüsnü Bey'e 25 sene müddetle imtiyaz verilmiştir (BOA, İrade İmtiyazat ve Mukavelat, 3/9; BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları, 249/128).

Görüldüğü üzere Kastamonu kendirinin korunması ve üretiminin artırılması için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. 1918 yılında kurulmasına karar verilen Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi de bu girişimlerden birisidir (BOA, Bâbîâli Evrak Odası, 4525/339364).

Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi'nin Kuruluş Nizamnâmesi

Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi'nin nizamnamesinin içeriğinde her türlü ayrıntıya yer verilmiştir ve nizamname 9 fasıl olmak üzere 47 maddeden oluşmaktadır. Şirketin kuruluş nizamnamesinin içeriği şu şekildedir (BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, 1263/26):

Birinci fasılda şirketin teşkili, maksadı, ismi, merkezi, süresi hakkında bilgi verilmiştir ve ilk 4 maddeyi içermektedir. Bu bölümde şunlardan bahsedilmiştir: Kendir ve üretimini ıslah ve arttırmak için bir fabrika tesis etmek üzere Münir ve Mehmet Beylerle

arkadaşlarının imzaları ile bir nizamname hazırlanarak Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur. Şirketin adı “Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi” olacaktır. Şirkette tabiiyeti itibariyle Devlet-i Osmaniye’nin kanun ve nizamları tatbik edilecektir. Şirketin merkezi Kastamonu olacak ve Osmanlı Devleti’nin herhangi bir yerinde veya yabancı devletlerde dahi şubeleri bulunabilecektir. Şubeler açıldıkça Ticaret Nezareti’ne malumat verilecektir. Şirketin süresi bazı sebeplerden dolayı uzatılmadıkça kati surette kuruluş tarihinden başlamak üzere 30 senedir.

İkinci fasılda sermaye, hisse senetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölüm 6 maddeden oluşmaktadır ve şunlardan bahsedilmiştir: Şirketin sermayesi 75 bin liradır ve 15 bin hisseye bölünmüştür. Bu hisselerden her biri 5 Osmanlı lirası değerindedir. Heyet-i Umumiye bu sermayeyi arttırabilir. Buna karar verildiğinde hükümete bu konuda bilgilendirme yapılacaktır. Sermayenin bir mislinden fazla arttırılması hükümetin başarısına bağlıdır. Şirketin ihraç edeceği hisse senetlerinin numuneleri ihraç edilmeden önce tasdik edilmek üzere Ticaret Nezareti’ne bırakılacaktır. Şirket, ancak sermayenin %10’u tamamlandıktan sonra kurulmuş addolunacaktır. Hissedar yazılanlara ödedikleri taksitleri beyan eden tarihli senetleri verilecek ve sermayenin yarısının ödenmesi durumunda sahipleri elinde bulunan senetler, tarihli asıl senetler olacaktır. Hisse senetleri Türkçe düzenlenecektir. Hisseler, bedelinin yarısı ödeninceye kadar verilen tarihli senetlerde sahibinin ismi yazılı olacak ve bedelinin %10’u ödenmedikçe havale ve satış kabul olmayacaktır. Bunların havale ve satışı şirketin defterine kaydedilecektir. Bedelin yarısı ödendikten sonra asıl senetler sahibine ait olmak üzere yazılı bulunacaktır. Hisse senetlerinin şirket nazarında bölünebilmesi kabul edilemez. Her bir hisse için bir sahip olacaktır. Bir hisse sahibinin varis veya alacaklıları hiçbir şekilde şirketin mal ve mülkünün hacze alınmasını isteyemeyecekleri gibi şirketin idari işlerinde de karışamazlar. Bu durumda Heyet-i Umumiye’nin kararlarına riayet etmek zorundadırlar. Zamanında taksitleri ödenmeyen hisse senetlerinin sahiplerine ödeme gecikmesinden dolayı, ihtara hacet kalmaksızın, taksitin ödenme gününden itibaren senelik %7 hesabıyla faiz uygulanacaktır. Şirket, taksitleri vaktiyle ödenmeyen senet sahipleri aleyhine dava açabilecek ve hatta hisseleri satabilecektir. Satılacak olan hisse senetleri gazeteler aracılığıyla duyurulacaktır. Satılan senetlerin değerleri hissedarın şirkete olan borcuna tahsis olunur. Noksani hissedardan istenileceği gibi fazlası varsa da hissedara verilecektir.

Üçüncü fasıl şirketin iç işlerini kapsamaktadır ve şu konular ele alınmıştır: Şirketin işleri ve meseleleri Heyet-i Umumiye tarafından beşten yediye kadar üyeden oluşan bir idari meclise ihale olunur. İlk üç sene müddet için kurulacak olan idari meclis üyesi kurucular tarafından tayin edilecektir. Üç seneliğine tayin edilen üyenin memuriyet süresi bittikten sonra seçim yoluyla oluşacak yeni idare meclisi üyesinin ilk seçmelerinde üyeler kura ile belirlendikten sonra kıdem itibariyle her yıl üyelerin ikisi çıkarılacak, yerlerine bir sonraki seçilecek ve tayin edilecektir. Çıkan üyenin tekrar seçilmesi caizdir. İdari meclisinin en az her ayda bir defa toplanması gereklidir. Alınan kararların geçerli olması en azından yarıdan fazla üyenin bizzat huzurda olmasına bağlıdır. İdari meclisin kararları mecliste hazır bulunan üyenin çoğunluk oyuyla geçerli olur. Eşit oy çıkması durumunda karar, gelecek toplantıya bırakılır ve onda da eşit oy çıkarsa mevzu bahis olan teklif reddedilir.

İdari meclisin müzakeratı zabıt defterine kaydedilip reis ve mecliste hazır bulunan üye tarafından imzalanır. İdari meclis üyesinden her birinin şirketin 50 hisse senedine sahip olması gereklidir. Bu senetler şirketin sandığına bırakılacak ve üyenin memuriyeti süresince satılamayacaktır. Bunların üzerlerine satışı mümkün olmadığını gösteren bir damga vurulacaktır. İdari meclis üyesinden bir veya birkaçının vefatı, istifası veya başka bir sebepten dolayı aza yeri boşalırsa idari meclisi bunların yerine geçici olarak üye atayacak ve bunların seçilmesi Heyet-i Umumiye tarafından yapılacaktır. İdare meclisi her yıl üyeleri arasından bir reis ve bir reis vekili tayin eder. Aynı zamanda reisin veya vekiline vekâlet etmek için üyelerden birini seçer. Azalardan yabancı memleketlerde yaşayanlar veya bir süreliğine oralarda bulunanlar müzakereler esnasında kendilerinin yerine arkadaşlarını tayin edebilirler. İdare meclisi şirketin iş ve mallarının idaresi için tam yetkiye sahiptir. Ayrıca sulh ve hüküm tayin edebilir. Heyet-i Umumiye dağıtılacak olan kazancın miktarını teklif eder. İdare meclisi gerek davacı gerek aleyhinde dava açılan sıfatıyla muhakeme huzurunda bizzat veya vekâlet ile şirket namına müdafaada bulunur. İdare meclisi yetkilerinin tamamını üyesinden bir başka kişiye ya da kişilere verebileceği gibi, günlük işlerin idare ve düzenlenmesi için de dışarıdan bir başka kişi veya kişileri vekil olarak atayabilir. İdare meclisi üyesine hasılattan hisse ayrılacaktır. Bundan başka mecliste hazır bulunacakları günler için Heyet-i Umumiye hissedarları tarafından uygun görülen bir ücreti alacaklardır.

Dördüncü bölüm Heyet-i Umumiye ile ilgilidir ve şu konuları içermektedir: Düzenli bir şekilde toplanan Heyet-i Umumiye bütün hissedarların toplandığı heyettir. Heyet-i Umumiye her senenin Ocak-Şubat-Mart aylarında merkezde bir araya gelir. Bundan başka idare meclisi arzu ederse veya sermayenin dörtte birine sahip olan hissedarların talebiyle fevkalade surette Heyet-i Umumiye toplantı yapabilir. Her yıl Heyet-i Umumiye toplantısı 20 gün önce yazılı olarak Ticaret Nezareti'ne haber verilecek ve heyette Ticaret Nezareti'nden bir kişi hazır bulundurulacaktır. Müfettiş raporları, yıllık bilanço, Heyet-i Umumiye zabıtnameleri ve heyet hissedarlarının hisse miktarlarının olduğu cetveller Ticaret Nezareti'ne götürülecektir. Heyet-i Umumiye en azından 20 hisseye sahip olan hisse sahiplerinden oluşacaktır. Heyet-i Umumiye'de hisse sahiplerinin her 20 hisse için bir oyu olacaktır. Davetiyeler toplantı gününden en az bir ay evvel gazetelerle ilan edilecektir. Heyet-i Umumiye'nin kurulabilmesi için şirket sermayesinin dörtte birine eşit olan hisse senetlerine sahip hisse sahiplerinin olması gereklidir. Bunu anlamak üzere hissedarlara, 10 gün zarfında, idare meclisinin istediği yere bırakmaları davetnamelerde hatırlatılacaktır. Heyet-i Umumiye'nin daha önceki toplantısına iştirak eden hissedarların az olması durumunda, heyet ikinci kez toplantıya çağırılabilir. İkinci defa yapılacak olan toplantıya iştirak eden hisse sahipleri, hisseleri ne kadar az olursa olsun, ilk toplantıda müzakere olunmasına karar verilmiş olan konularla ilgili müzakere edebileceklerdir. İkinci toplantıda alınan kararlar geçerli olacaktır. Heyet-i Umumiye'ye idare meclisi reisi başkanlık eder. Reisin olmadığı durumlarda idare meclisi üyeleri aralarından bir kişiyi başkan vekili olarak seçer. Heyet-i Umumiye'de bulunup fazla hissesi olan iki kişi oy toplamak görevini yerine getirir. Heyet kâtibi, reis ve oy toplama işini yapanlar tarafından atanır. Müzakere olunan konulara çoğunluk oy ile karar verilir. Müzakere olunacak kararın cetveli idare meclisi tarafından düzenlenir. Bu cetvelde, şirket sermayesinin en az %10'u bedelinde hisseye

sahip olanlar tarafından önerilen teklifler yer alacaktır. Bu teklifler toplantı gününden en az 10 gün evvel yapılacaktır. Bu cetvele giremeyen hususlar heyetin toplantısında tartışılmaz. Heyet, bütün hesapların incelenmesi amacıyla hem hisse sahiplerinden hem de dışarıdan bir ya da birden fazla müfettiş görevlendirir. İlk başta hesap yapacak olan müfettiş veya müfettişler, iki müessese tarafından seçilip tayin olacaktır. Heyet, her sene idare meclisi tarafından sunulan, şirketin işleriyle ilgili layiha vasıtasıyla hesapları müzakere ile anında ya kabul eder ya da reddeder. Değişmesi gereken idare meclisi üyelerinin yerine başkalarını görevlendirir, bütün iş ve konularıyla alakalı müzakere ile kesin karar alır, gerekirse idare meclisinin yetkisini artırır. Heyet, şirket sermayesinin en az üçte ikisine eşit hissesi olanların oy çokluğu sağlanmadıkça sermayesini arttıramaz. Heyetin müzakereleri ayrı bir yere kaydedilir ve bu defterde reis, oy toplama görevindekiler ve kâtibin imzaları bulunur. Heyetin her toplanmasında hazır bulunan hissedarların isimleriyle ikametgâhlarını ve hisselerinin ne kadar olduğunu gösteren bir cetvel hazırlanır ve imzalanıp zabıt defterine eklenir, istenildiğinde ilgili yerlere gönderilir. Toplantı için ibraz olunacak olan heyetin kayıt suretinde idare meclisi reisi ya da vekilinin imzaları bulunur. Heyet-i Umumiye’ce bu nizamname şartlarına göre alınacak kararların kabulü, toplantıda bulunmayan ya da karşı oy veren hissedarlar için dahi yapılması gereken bir icradır.

Beşinci fasıl senelik hesaplar ve karar defteri hakkındadır ve şu konuları içermektedir: Şirketin mali senesi, Eylül başından başlayarak Ağustos’un sonuncu günü son bulur. Fakat, birinci mali sene müstesna olmak üzere, şirketin kurulma günü ile aynı yılın Ağustos ayının son günü arasındaki süreyi kapsayacaktır. Her sene sonunda, Meclis-i İdare tarafından şirketin alacağı ile borçlarının tutulduğu bir cetvel düzenlenir. Bu hesap defteri Heyet-i Umumiye’nin toplanmasından 40 gün önce müfettişlere tebliğ edecektir. Heyete girme hakkına sahip her hisse sahibi bu defterleri mütalaa edebilir.

Altıncı bölüm kazancın taksim edilmesi ve sermaye akçesi beyanındadır ve şu şekildedir: Şirketin senelik kazancından ilk olarak istisnasız hisselerin hepsine faiz olarak bedeli tesviye edilmiş sermayenin %5 verilmesine yetecek kadar meblağ ve ikinci olarak ihtiyat akçesini oluşturmak üzere senelik kazancın %5’lik kısmı ayrıldıktan sonra geriye kalan meblağ şöyle taksim edilir: %5 kurucu kişilere, %5 Meclis-i İdare heyetine, %5 şirket memurlarına, %85 umum hissedarlara.

Yedinci bölümde ihtiyat akçesinden bahsedilmiştir: İhtiyat akçesi senelik kazançtan ayrılmış meblağın toplamından oluşacak ve masraflara ya da olabileceklere karşı tutulacaktır. Bu akçenin miktarı şirket sermayesinin %25’ine denk oldukça ihtiyat akçesi ifraz olunmayacaktır. İhtiyat akçesi sermayenin %25’ine ulaştıktan sonra kullanılmasıyla, miktarı %50’den aşağı düşerse tekrar kazançtan kesintiye başlanacaktır. Senelik hasılat hisse başına %5 faiz veya kazanç hissesine yeterli gelmediği takdirde eksik kalan kısmı ihtiyat akçesinden tamamlanacaktır. Şirketin süresinin dolmasında bütün taahhütleri yapıldıktan sonra ihtiyat akçesi bütün hissedarlar arasında paylaşılacaktır.

Sekizinci bölüm şirketin temdit müddeti, feshi ve kati muamelatı beyanındadır. Bu bölümde şunlardan bahsedilmiştir: İdare meclisi, herhangi bir nedenle Heyet-i Umumiye’yi toplantıya çağırabilir; şirketin müddetinin uzatılmasını, bir diğer şirket ile birleştirilmesini

önerebilir. Zamanın uzatılması veya gerekirse şirketin başka bir şirket ile birleştirilmesi ve tahvillerin ihracı, bu nizamnamenin maddelerini aslına zarar vermeden değiştirmek, ne olursa olsun hükümetin ruhsatına tabidir. İdare meclisi, şirket sermayesinin üç defa dörtte biri kadar zarar etmesi durumunda şirketin feshedilmesini ister veya şirketin devam etmesini sağlamak için Heyet-i Umumiye'ye çağrıda bulunur. Şirketin müddeti sona erince ya da müddeti tamamlanmaksızın fesh olunursa toplanan heyet, şirketin tasfiyesinin nasıl yapılacağını ve hesaplarının nasıl görüleceğini belirleyecektir. Hesapların düzenlenmesi için memur atanacaktır. Umumi heyet, her zaman olduğu gibi hesap düzenlenmesi sırasında da yetkilerini kullanabilecektir. Hesap düzenlenmesinde görevli olanlar bu heyetin kararıyla ve hükümetin desturuyla kapatılmış olan şirketin hüküm, senetler, taahhütlerini başka bir kuruma veya bir şahsa devredebileceklerdir. Umumi heyette şirket sermayesinin en az yarısı kadar hisse sahibi olan hissedarlar bulunmaz ise olabilecek müzakereler kabul ve geçerli olmaz.

Dokuzuncu kısım nizamnamenin son bölümüdür ve çeşitli işlerle ilgilidir: Bu nizamname sureti, şirketin kurulmasına hükümet tarafından müsaade verildikten sonraki 30 gün içerisinde Takvim-i Vekayi ve diğer muteber bir gazete ile Dersaadet'te, şirketin faal olduğu veya şubelerinin olduğu yerlerde resmî gazeteler ile aynen ya da özet olarak kısaca yayımlanacaktır. Nizamnamede hükümetin müsaadesiyle olacak her düzenleme ve senelik alınan kararlar, senelik bilançolar hem Dersaadet, hem de taşrada yazılı olarak duyurulacaktır. Şirket elden çıkaracağı hisselerle sahip kaydı dolayısıyla yayımlayacağı yazıda ilk olarak kurumun kuruluş maksadını ve müddetini, ikinci olarak kuruluşun isimlerini, üçüncü olarak sermayenin ne kadar olduğunu ve artışını, dördüncü olarak kazancın nasıl paylaşılacağını; bu konuda kuruculara, idari heyet azasına verilecek miktarı açık ve sarîh olarak yazıp beyan edecektir. Şirket bu nizamnameyi isteyenlere verebilecektir. Nizamnamenin 50 nüshası da bir kez olmak üzere Ticaret Nezareti'ne gönderecektir. Her yıl şirketin faaliyetleriyle ilgili bir istatistik cetveli düzenlenip nezarete verilecektir.

Nizamnamenin altında Kastamonu'nun Muzafferredin Mahallesinde mukim Kazzazzâde Mehmet Nesim, Devrekâni ahalisinden olup Kastamonu'nun Püre Mahallesinde mukim Müftizade Mehmet Şakir, Kastamonu'nun Topçuoğlu Mahallesinde mukim Ekşizâde Mehmet Şevki, Kastamonu'nun İsfendiyar Mahallesinde mukim Uğurluzâde Mehmet Münir, İnebolu'nun Camii Kebir Mahallesinden Aliçelebioğlu (...), Taşköprü'nün Pulcular Mahallesinden Reiszâde Ali, Kastamonu'nun Beyçelebi Mahallesinde mukim Ekmekçi Ahmetzâde (.....), Taşköprü Kasabasının Karaseyid Mahallesinden Hacı İsmailzâde Ali adlı kişilerin imza ve mühürleri bulunmaktadır.

Şirketin kuruluş nizamnamesi bu şekildedir. Haziran 1918'de de "Merkezi Kastamonu'da olarak kendir üretimini koruyup arttırmak için bir fabrika kurmak üzere otuz sene müddet ve yetmiş beş bin lira sermaye ile Kastamonu Kendir İstihsâlât ve İhracat Şirketi nâmıyla Münir Bey, Mehmet Bey ve rüfekası ile kurulması istid'a kılınan şirket nizamname-i dahilî lâyihasının bir nüsha-i muaddele ve musaddakasının takdimini mutazammın Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Şura-yı Devlete havale buyurulan 15 Mayıs 324 (28 Mayıs 1908) tarih ve 83/80 numaralı tezkiresi melfufuyla Maliye ve Nafia Dairesinde kıraat olundu." şeklinde mazbata tutulmuş ve şirket nizamnamesi usul ve emsaline uygun görülmüş,

nezaret tarafından yapılan düzenlemeler Heyet-i Umumiye tarafından incelenmek üzere takdim edilmiştir (BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, 1263/26).

Maliye ve Nafia Dairesinin mazbatasına Temmuz 1918’de “Maliye ve Nafia Dairesinin işbu mazbatası melfufu nizamname-i dâhilî lâyihasıyla Hey’et-i Umumiye’de kıraat olundu. Zıkr olunan lâyiha bittetkik münderecatı usul ve emsaline muvafık görülerek nüsha-i mübeyyizesi leffen takdim kılındı.” şeklinde ek yapılmıştır (BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, 1263/26).

SONUÇ

Kastamonu bölgesinin kendir bitkisi ile tanışması yaklaşık altı yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Fakat Kastamonu’nun kendirle nasıl tanıştığı henüz net olarak bilinmemektedir. Bitkinin bölgeye ticaret vasıtasıyla geldiği, Orta Asya’dan Türk göçleri ile geçtiği ya da Anadolu ve Akdeniz medeniyetleri zamanından beri var olduğu gibi değişik görüşler mevcuttur.

Sağlam lif yapısı nedeniyle kendir bitkisi urgan, çuval, halat ve sicim gibi ürünlerin hammaddesini oluşturmuştur. Böylelikle hem tarım alanında hem de denizcilik ve donanmada kullanılmıştır. Kastamonu’da yetiştirilen kendir, kaliteli olması bakımından Osmanlı donanmasının ip, urgan ve halat ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamıştır.

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi ile beraber pamuğun hammadde olarak ön plana çıkması kendirin popülaritesini azaltmıştır. Osmanlı Devleti de buna karşılık Kastamonu’da kendir ile ilgili olarak birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi de 15 Mayıs 1918 tarihinde, Münir ve Mehmet beyler ile arkadaşlarının 30 sene müddetle ve “Kastamonu Kendir İstihsalat ve İhracat Şirketi” nâmiyle bir şirket teşkili konusunda ruhsat almış olmalarıdır. Kurulacak olan fabrikada kendir üretimi yapılacaktır. Kastamonu kendirinin ıslahı ve üretiminin artırılması için fabrika açılmasına izin verilmiştir. Nizamnâmenin altında Kastamonu ileri gelenlerinin mühür ve imzaları bulunmaktadır. Şirketin kuruluş nizamnâmesinde her türlü ayrıntıya yer verilmiştir ve ilk olarak şirketin teşkili, amacı, adı, merkezi ve süresi hakkında bilgiler verilmiştir. Şirketin Osmanlı Devleti’nin herhangi bir yerinde ya da yabancı bir devlette dahi şubelerinin bulunabilmesine karar verilmiştir. Bu bakımdan sadece Kastamonu bölgesinde değil tüm Osmanlı topraklarında hatta başka devletlerde de bu konuda etkin olunmak istenmiştir. Bu şubeler Ticaret Nezareti’ne bağlı olacaklardır. Şirketin 75 bin lira sermaye ile kurulması kararlaştırılmıştır. Nizamnamede ayrıca hisse senetlerinden, şirketin iç işlerinden, Heyet-i Umumiye ve bu heyetin işleyiş şeklinden, senelik hesaplardan, kazancın taksim edilmesinden, sermaye akçesinden, şirketin temdid müddeti ve feshi konularından bahsedilmiştir. Şirketin kuruluş nizamnamesinde hiçbir ayrıntının atlanmamış olması o dönemde kendir konusunun ne kadar ciddiye alındığının göstergesidir. Fakat dönemin Kastamonu basını incelendiğinde bu şirket veya şirketin çalışmaları ile ilgili herhangi bir bilgiye ya da habere rastlanmamıştır. Şirketin kuruluş zamanına denk gelen savaş yıllarındaki genel ekonomik şartlar, Kastamonu genelindeki nakliye problemleri, çiftçinin sermaye sıkıntısı gibi nedenlerle Kastamonu İstihsalat ve İhracat Şirketi’nin uzun ömürlü olmadığı tahmin edilmektedir. Zaten I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonraki dönemde

Kastamonu'daki kendir üretimi modern çağa ayak uyduramamış, kendire olan talep azalmış, kendir pazarları kurulmamıştır. Böylece Kastamonu bölgesinde kendir üretimi gün geçtikçe gerilemiştir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, A. (2018-2019). *Kenevir tohumunun Osmanlı tıbbındaki yeri*. Ş. Karataş, (Ed.), Endüstriyel Kenevir Formu I-II. İstanbul Aydın Üniversitesi yayınları.
- Akpınar, D., Nizamoglu, A. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kenevir üretimi*. Turkish Studies- Social Sciences, International Balkan University. (14/4).
- Arslan, N. (2018). *Tartışmalar Işığında Kenevire Bakış*. TURKTOB. Sayı:28, 23-28.
- Arslan, N. (2018-2019). *Kenevirin Avrupa ile Türkiye'deki durumu ve yasal mevzuat*. Ş. Karataş (Ed.), Endüstriyel Kenevir Formu I-II. İstanbul Aydın Üniversitesi yayınları.
- BOA, Bâbîâli Evrak Odası, 257/19213.
- BOA, Bâbîâli Evrak Odası, 4525/339364.
- BOA, Dâhiliye Nezareti İdare, 108/1.
- BOA, İrade İmtiyazat ve Mukavelat, 3/9.
- BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası, 249/128.
- BOA, Şura-yı Devlet Evrakı, 1263/26.
- Ceylan, O. (2021). Cumhuriyet'in ilk döneminde geleneksel bir ürün: Kastamonu kendirinin (kenevir) tarihsel gelişimi (1923-1950). Belgi. (22/II).
- Cunbur, M. (1988). *Kastamonu tarihinde ahiler ve esnaf kuruluşları*. Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988). Ayyıldız Matbaası.
- Eski, M. (2016). İmparatorluktan Cumhuriyet'e Kastamonu ekonomisi (1880-1960). KATSO.
- Kankal, A. (2004). Türkmen'in kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. yüzyıllar arası şehir hayatı). Zafer Matbaası.
- Kastamonu Kendiri. (1935). Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası yayınları.
- Maden, F. (2007). *XVIII. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Kastamonu'da esnaf grupları, zanaatkârlar ve ticari faaliyetler*. Karadeniz Araştırmaları. (15). 149-167.
- National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:3.
- National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:7.
- National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No:8.
- National Archives, United States Consulate of Smyrna, No: 14.
- National Archives, United States Consulate of Smyrna, No:22.

National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No: 54.

National Archives, Consulate General of U.S, Constantinople, No: 151.

Öğütçü, M. (1934). Kastamonu vilayeti merkezinde kendir ziraatı ve urgancılık sanatı.

Kastamonu Vilayet Matbaası.

Pullukçuoğlu Yapucu, O. (2018). *Tire ve çevresinin başkent ekonomisindeki rolü*, M.

Sanus, A. Özçelik (Eds.), Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi

Sempozyumu Bildiriler. Tire Belediyesi kültür yayınları.

Salnâme-i Vilayet-i Kastamonu. (1299). Def’a 14. Kastamonu Vilayet Matbaası.

Servet-i Fünun, Cilt:30, Sayı:768, s. 207.

Taşlıgil, N., Şahin, G. (2019). *Türk tarım hayatında kenevir/kendir (Cannabis sativa L.)*

yetiştiriciliğinin yeniden başlaması ve yaşanan gelişmeler 1. İstanbul Uluslararası

Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul University Press. 456-478.

Ulaş, E. (2009). Mucize bitki kenevir, Hiper yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devleti’nin merkez ve bahriye teşkilatı. TTK yayınları.